

Музична творчість і суб'єктивований світ митця: контекст культуротворення

Морщакова Наталія Олександрівна

Національна музична академія України імені П. І. Чайковського,
кафедра історії української музики та музичної фольклористики, пошукувач, Україна

Анотація. Проблема музикотворення в світлі наслідування постмодерністських мистецьких ідей характеризується спрямованістю композиторської уваги до вираження суб'єктивованих смислів, ідей, що актуалізує можливості інтенціонального світу митця, оригінальність художнього мислення, здатність до конкретизації та поглиблення образно-сислової сфери твору. Персоніфікація мистецьких смислів в рамках суб'єктивної реальності є пов'язаною з процесами об'єктивації художньо-естетичних парадигм, сформованих в рамках культури; визначаючи внутрішній зміст культури контекстуально, творча особистість здатна досягнути глибини, концентровану сутність культурної епохи, або культурну форму. Людина-творець, що усвідомлює або відчуває внутрішній імпульс культури, контекстуально мислить, створюючи нові сюжети, образи, які переростають межі суб'єктивного змісту автора, об'єктивуючись у смислах інтерпретуючих концепцій.

Ключові слова: музична творчість; контекст творення; культурна форма; суб'єктивність; постмодерн.

УДК 78.01

LCC Subject Category: M2147-2188

DOI: <http://dx.doi.org/10.22178/pos.15-2>

Вступ

Постановка проблеми. Постмодерністичний ракурс феномену культури змістовно виявляє серед її специфічних характеристик таку, як орієнтація на контекстуальність (пізнання явища у його взаємовідносинах, процес творення образу людини чи речі з увагою до їхнього контексту), що «репрезентує» світ людини, його змістові ознаки. В цьому сенсі контекстуальність є тлумаченням людської суб'єктивності, де людина виступає проектом, образом, сенсом людського «Я» в культурі, із проявами й вірогіднісними включеннями можливостей, випадковостей, екзистенційних виборів. Контекстуальність як формотворчий принцип оприявлення суб'єктивності людини полягає у дбайливому творенні сутнісної самодіяльності людини. Контекстуальність як процес індивідуалізації суб'єктивного «Я» у культурі постмодерну виявляє сутнісні характеристики людини – монади, її цілісність і унікальність. *Віднайти індивідуальну суб'єктивність, створити її – головна тема сучасної культури.*

Феномен творчості в культурі проявляється насамперед в осмисленні форм буття, в пізнанні «моделі світу» та суб'єктивних прори-

вах людського інтелекту в незвідані константи світів – внутрішнього й зовнішнього, замкненого, одиничного й універсального, всезагального, що дає поштовх для створення духовних концепцій особистості, окреслення ціннісних орієнтирів її буття.

Творчість як цивілізаційний феномен «включає принаймні два визначальних концепти – культуру та особистість, їх діалектичну поєднаність. Разом з тим зберігається (і виникає знову) трактування творчості як особистісного (глибинного чи містичного) процесу, що не зводиться ні до яких схем діяльності, що не підлягає стандартизації та масовізації. Переосмислення ролі і значення особистості як суб'єкта творчості задає нові психологічні, онтологічні та гносеологічні координати розгляду проблеми творчості» [19, с. 70].

Аналіз досліджень і публікацій з даної проблеми. Серед напрямів дослідження широкою проблемі творення особистісного світу людини в світі культури загалом, й музичної зокрема, виявлення інтенціонального світу її можливостей, проблеми творчості, доречно виокремити *контекстний підхід*, зумовлений впливом теоретичних концепцій Ю. Лотмана і М. Бахтіна, який набув у музикознавстві значної актуальності у 90-х роках ХХ століття.

Даний підхід, збагачений історичними й культурологічними працями, сьогодні представляє собою певний комплекс теоретико-методологічних підвалин, що значно розширює дослідницькі можливості сучасної науки.

Контекстний підхід, з його здатністю синтезувати дані культурологічних оцінок реальності, мистецтвознавчі факти, історичні перспективи, дозволяє сучасному музикознавству осмислити предметні сфери новітніх наукових розвідок, окреслити світоглядні детермінанти розвитку музичного мистецтва у контексті формування нових культурних пластів буття. «Якщо музикознавство осягає музичну культуру, музику у контексті життя, то історичне музикознавство розгортає цей об'єкт у часі, ставить акцент на динаміці людської культури», – пише В. Медушевський [17, с. 12]. Момент процесуальності підкреслює у своєму визначенні Ю. Чекан: «Предметом історії музики є процес змін інтонаційного образу світу; факти, стадії та рушійні сили цього процесу» [26, с. 20].

В дослідженнях з історії української музичної культури чільне місце посідають праці, в яких аналізується феномен особистості композитора, митця, що репрезентує культурну епоху (Л. Архімович, І. Белзи, О. Завальнюка, С. Лісецького та ін.). У вітчизняній музикознавчій літературі представницьким є джерелознавчий напрям досліджень творчості композиторів, видатних музикантів (Н. І. Колесник, М. А. Арановський, Є. Я. Басін, Н. Ю. Кривда, М. П. Лохтіна, К. П. Шудря).

Загальноісторичний й мистецтвознавчий характер досліджень особистісного й творчого потенціалу людини-митця у контексті історичних, культурних подій представлений працями Д. Антоновича, О. Ольховського, Л. Кияновської, В. Рожка, О. Берегової, М. Гордійчука, Д. Ревуцького та ін. Ці праці містять критичний аналіз тенденцій, подій і явищ минулого з обов'язковим акцентом на специфічному характері суперечностей, властивих певному періоду розвитку української музики. Значна увага приділяється розкриттю особистості композиторів, стильових і жанрових особливостей музичної творчості, дані праці є важливою спробою осягнути естетико-філософські, аналітичні, джерелознавчі параметри композиторських шукань і звершень.

Своєрідність особистості композитора й постаті митця у контексті світоглядних, ментальних характеристик епохи й культурної ситуації теоретично осмислені з позицій філософії (Ж.-П. Сартр, А. Камю, Е. Фромм, Ш. Муньє, М. Каган, та ін.).

Психологічні аспекти індивідуальності та особистості, психології художньої творчості, специфіки функцій мистецтва, морально-естетичних позицій митця висвітлені у працях із загальних проблем психології (Б. Г. Ананьєв, А. А. Бодалєв, А. М. Леонтьєв, В. П. Тугарінов).

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Заявлена проблематика потребує поглибленого вивчення процесів музикотворення в ситуації культури постмодерну; музична творчість як яскрава презентація суб'єктно-індивідуального композиторського письма естетики постмодернізму узмістовлює самоперсоніфікації мистецького простору, що конструюється: відчутними в українському музичному мистецтві кінця ХХ – початку ХХІ сторіччя є трансформаційні зміни музично-образного мовлення, стильових орієнтирів, що пов'язано з домінуванням естетики індивідуалізму в ситуації постмодерну, принципами суб'єктності композиторського письма, які відбивають характерні риси організації індивідуальної творчої суб'єктивності, особистісного світу митця в творенні індивідуальних мистецьких стилів, які безпосередньо формують інтерсуб'єктивні смисли художнього мислення епохи і представлені розвитком музичного інтелекту через набуття якісно нових рис професійної композиторської техніки порівняно з попередніми етапами музичного розвитку.

Результати дослідження

Творчі результати діяльності людини традиційно відносять до царини культури. Творення сучасного культурного процесу розуміється Ж. Бодріаром як конструювання нової самореференціальної реальності, симуляційний процес творення артефактів, за якими приховане небуття [5, с. 51]. Смысл глобальної трансформації культури вбачається, на думку сучасних культурологів, в стрімкому зрощенні авангардних видовищних технологій з принципом анонімності влади, яка спирається на пряму комерційну вигоду. На сьогодні-

шній день культура в усе більшій степені стає об'єктом поки що слабо інтегрованих «культурних інженерій» (Г. Г. Копилов [12]), а людина в більшій мірі починає залежати не від колективного минулого, а від експертно прогнозованого майбутнього. Водночас, не дивлячись на спалахи «віртуальності» в сучасній культурі, її смислові орієнтири спрямовані на модель особистості як кардинальну світоутворюючу схему [12, с. 25].

Важливою передумовою творчої діяльності у будь-якій сфері є здатність людини піднятися до усвідомлення внутрішніх пружин і механізмів розвитку культурної форми, – тобто зрозуміти *контекст творення*, – певного історичного системоутворення, в якому відбуваються процеси особистісного зростання. Форма культури подібна до явища природи, з неї не можна вийти, її не можна зламати, вона може тільки сама себе вичерпати із закінченням певної історичної епохи.

Відомий культуролог Альфред Кребер наголошував на тому, що кожна культура являє собою єдність стилю, або форми, що об'єднує всі її матеріальні і духовні утворення: архітектуру і технологію, фізичні концепції й живописні школи, музичні твори і математичні досягнення. Саме тому художник – це людина, яка відчуває внутрішню форму культури, форму як закон для всього багатоманітного змісту, як долю конкретної культурної епохи, бачить прояв однієї і тієї ж форми в різних галузях. Поверховий погляд ознакою творчості вважає вихід за межі даної культури, різкий злам існуючої культурної форми, але форма культури – не продукт техніки або освіти, це атмосфера духовності даної епохи [13, с. 225].

Можна сказати, що культурна форма є концентрованим розумом епохи, і тільки осягаючи її внутрішній зміст, або контекст, людина може визначити себе як творця. Людина, що усвідомлює або відчуває внутрішній імпульс культури, контекстуально мислить, створюючи нові сюжети, образи, які переростають межі суб'єктивного змісту автора, об'єктивуючись у смислах інтерпретуючих концепцій.

Творча активність людини у культурологічному контексті є здатністю адаптивно реагувати на потребу у здійсненні процесів світобудови, світовідношення, це конструктивна

діяльність людини по створенню нових об'єктів ідеального і реального характерів, нових якостей, образів тощо. «Нове» може бути суб'єктивним: наприклад, новою формою самості, привнесеною у суб'єктивний світ завдяки творчій діяльності або новим пристроєм у техніці. Вихідними положеннями формування особистості є структурована єдність суб'єктивного й об'єктивного, де об'єктом творчості стає сама людина у єдності з предметними умовами її існування, які їй необхідно відтворювати чи змінювати, зберігати чи оновлювати. До висот філософського узагальнення суб'єктів творчості піднесені гранично широкі поняття «Бога» (Платон, Г. Гегель, М. Бердяєв); «Природи» (Епікур, Спіноза, А. Бергсон); «Людини» (Гельвецій, К. Маркс, Ж.-П. Сартр).

Творчість являє собою таку здатність, завдяки якій людина конструє нову реальність з позицій смислетворення, опановуючи світ не лише за законами доцільності, але й за законами краси. Творчість як мистецький процес – явище складноструктуроване й пов'язане як із світом суб'єктивних переживань і оцінок, так і з логікою культурної епохи, яку представляє митець.

Процес творчості є пов'язаним з процесами сприйняття і відображення дійсності, втіленої у знакових системах культури; отримана творчою особистістю інформація, опосередковуючись емоційно-чутевими переживаннями автора, трансформується у свідомості в образно-метафоричні конструкції. Авторський контекст узмістовлює бачення митця, виникають оригінальні інтерпретації, нові смисли і інтереси. *Процес творчості є виявом перцепцій особистості через предметність самої себе.*

Сутність процесу творчості полягає в інтерпретативній здатності свідомості наповнювати змістом зображувальні об'єкти реальності через предметність власного «Я». Без суб'єктивності особистісного сприйняття, індивідуальності чуттєво-мисленневих процесів, відображення дійсності звелось би до механічного копіювання, репродуктивної функції. Саме тому домінантною ланкою процесів творення є внутрішній духовний світ особистості – своєрідний семантичний центр, генеруючий образи і думки людини.

Творчість, яка дає змогу людині виявити себе, знайти в самій собі те справжнє, що й становить її власну, саме цієї особистості сутність, те, що український мислитель Г. Сковорода називав «сродною» працею, має яскравий особистісний характер. До суб'єктивних складових творчості слід віднести такі ознаки, які виступають також як характерні для особистості: інтелектуальна оригінальність; семантична гнучкість й образна адаптивна гнучкість, що виражається у здатності бачити об'єкт під новим кутом зору; семантична спонтанна гнучкість, яка означає здатність продукувати різноманітні ідеї у невизначеній ситуації, зокрема у такій, що не містить орієнтирів для цих ідей, не дає прямих «підказок», ця ознака творчого, однак, належить до компонентів структури інтелекту [18, с.76].

Представник інтуїтивізму А. Бергсон обґрунтовує ідею про винятковість митця, який здійснює творчий процес. Він зауважує, що митцям властива не лише здатність бачити глибше та ширше за інших, але вони є тією єдиною категорією людей, які проникають у принципи універсальної філософії. Митцеві, на його думку, не потрібно спілкуватися зі світом або вивчати його, адже він сам виступає творцем цього світу. Однак А. Бергсон визнає, що мистецький світ цілковито не створюється художником, адже такий штучний світ не змогла б зрозуміти інша людина [4, с. 153]. Світ, створений митцем, потаємними зв'язками поєднаний зі звичайними людьми, приреченими на ізольованість від цього світу. Такий зв'язок існує хоча б тому, що кожна людина завжди переживає хоч частину складних психічних станів, розкрити які й прагне митець.

Англійський вчений Френсіс Гальтон, поставивши в центр свого дослідження саме феномен таланту, підкреслив сутнісні, на його думку, риси творчої особистості: природна обдарованість; енергія; здатність до зосередженої, напруженої роботи [22, с. 82].

Найважливіші особисті якості, якими повинна володіти людина творчого складу, складові таланту у сфері наукової, дослідницької діяльності перерахував відомий вчений Р. Хохлов: захопленість; добра пам'ять; вміння зосередитися, зануритися в себе; вміння чітко і логічно формулювати свої думки, задачі, висновки, пропозиції; уміння просто думати про складні речі, розповідати про них в

термінах, зрозумілих співбесіднику; висока інтенсивність генерування ідей; доскональне їх фільтрування; вміння за окремими даними синтезувати загальну картину; творча розкутість, вміння мислити легко, без упереджень; широкий науковий кругозір, знайомство з науковими результатами в суміжних областях; широкий кругозір, висока культура [25, с. 89].

У культурно-історичній концепції Л. Виготського розглядається творче мислення як результат інтеріоризації практичних дій і властивої цим діям логіки, тобто переходу зовнішнього, тілесного плану людської діяльності у внутрішній, суб'єктивний стан людини, у світ її внутрішніх борінь і шукань й винесення назовні результатів внутрішніх, розумових дій, процесу втілення психічного життя людини у зовнішньо виражену знаково-символічну форму існування.

Процес творчості є *процесом самостворення людиною власного «Я»*, передбачає опанування власних пристрастей, досягання величчю духу і вищої влади над собою [6, с. 325]. Повертаючись від самої себе до реалій життя, людина прагне змінити, перетворити цю буденність відповідно до вистражданих нею цінностей та виявлених обдаровань. Проте її творчий задум щоразу значно вищий за його реалізацію. Трагедія творчості полягає у вічній невідповідності замислу її результату.

Творча діяльність особистості актуалізує ціннісно-смісловий потенціал внутрішнього «Я»: нормативних, аксіологічних та когнітивних конструктів, що забезпечують універсальність людського існування. Водночас, сума засвоєння людиною зовнішніх показників культури, та реалізація нею внутрішніх інтенцій в світ культури ще не є показником творчості в повному об'ємі.

Творча реальність – це якісно нова культурна реальність, що не зводиться до суми зовнішніх та внутрішніх реакцій людини на світ, це реальність особливого ґатунку, «нова» реальність. Людина – Homo Creator – творець самої себе, тоді, як вся позалюдська реальність є носієм потенційних можливостей звернення в культуру і культурним витвором (артефактом). Завдяки творчості відбувається формування «внутрішнього світу особистісних смислів суб'єкта та організація людського світу в форму культури» [14, с. 44]. Персо-

ніфікація культури передбачає насамперед виведення на передній план конкретної людини – творця і сприйняття продукту її творчості як художньо-естетичного зразка надсуб'єктивного значення, сформованого, в той же час, в рамках суб'єктивної реальності.

Суб'єктивний світ особистості-митця в духовній культурі, до складу якої відносять міфологію, релігію, філософію, мистецтво, тяжіє до ідеалів істини, добра, краси, гармонії. Контекстуально прагнення цих ідеалів визначає пошукові напрямки творчої діяльності людини, становить ціннісну систему координат людської світобудови.

Музична творчість як глибоко особистісна, водночас містить в собі деякі культурні інваріанти, які роблять її значимою і доступною для розуміння іншою людиною, виводячи на інтерсуб'єктивний рівень. Творець художнього образу опосередковується враженнями як від зовнішнього світу, так і звертається до власних емоційно-чуттєвих, душевних станів.

Композитор як суб'єкт культури передусім виступає сформованою особистістю з високим рівнем самопізнання й емоційного інтелекту, розвиненою індивідуальністю, з внутрішніми установками на творче вирішення мистецько-світоглядних проблем.

Відтворюючи типове, композитор підкреслює індивідуальне; узагальнюючи художньо-образними засобами дійсність, він розкриває оригінальність і неповторність її складових; відходячи від дійсності в авангардистських та модерністських модифікаціях мистецтва, він водночас занурюється в неї через індивідуально-психологічні, внутрішньо емоційні людські стани [10, с. 95]. Індивідуальна форма узагальнення життєвих явищ не замикає творця у власному внутрішньому світі, навпаки, вона підносить його над буденністю життя і дає змогу піднятися над нею іншим. У єдності узагальнення та індивідуальності відбивається злиття митця з культурою і людством, в єдності сучасного і прийдешнього.

Особистісні фактори в музичному мистецтві не вичерпуються його змістом. Вони безпосередньо відображуються і на його формі. Форма представляється своєрідною організацією нового символіко-семантичного порядку, який виражає творчу волю митця. Це обумовлюється як тим, що зміст і форма діалектич-

но взаємопов'язані, так і тим, що форма в мистецтві несе на собі риси індивідуального мистецького мислення композитора.

Зміст музичного твору втілює ідейно-естетичний сенс світовідношення і світовідчуття композитора, його мистецького світобачення, його ціннісних орієнтацій і установок. Завдяки цьому зміст музичного мистецтва повсякчас збагачується, відкриваючи не лише предметні обрії, але й обрії людської душі. Зміст мистецтва завжди неповторний, тому що внутрішнє життя індивіда – це не автоматична реакція на вплив зовнішнього середовища. Відображення дійсності у мистецтві носить узагальнено-індивідуалізований, особистісний характер.

Композитор, створюючи музичний твір, втілює в ньому певний духовний зміст як сукупність ідей, сенсів, ціннісних відношень засобами конкретно-чуттєвих образів. Завдяки цій здатності піднесення конкретно-чуттєвого образу до рівня музичного смислу, моменти внутрішнього життя автора об'єктивуються, набуваючи у художньо-образній формі цілісності, завершеності, досконалості у часі, просторі, бутті.

Як вид мистецтва, що виражає дійсність у художньо-звукових образах, музика породжує звуки особливої властивості, яких у чистому вигляді у природі не існує і які не існують поза музикою. Специфіка музичного мистецтва визначається звуковими та часовими параметрами буття. Зміст музичного твору становлять художньо-інтонаційні образи. Втілені в осмислених звучаннях, тобто інтонаціях, ці образи викликають складну, неусвідомлювану гаму почуттів та емоцій. Із різних видів емоцій музиці найбільш властиво втілювати настрої, тобто узагальнені, типізовані емоційні стани людини. Це живе музичне утворення, осередок образу.

Музичний образ найбільш суб'єктивний і символічний, оскільки в ньому переважають безсвідомі мотиви як у структурі джерела в поєднанні із свідомим відображенням світу зовнішніх і внутрішніх явищ, так і в змішаній безсвідомо-свідомій оформленості музичного образу у сприйнятті.

Музичний образ, завдяки специфіці музичної мови, володіє рефлексивністю, спрямованою на себе, саме музика передає не тільки процес зародження і розвитку думки, але і її самоос-

мислення. Початково музичний образ анонімний, оскільки смисл і емоції, що полягають у ньому, позбавлені адресата і предметності. Первинна анонімність, невизначеність музичного існування долаються, набуваючи деякої буттєво-семіотичної конкретності у сприйнятті. Психологічна ситуація моделюється слухачем, який конститує її, перетворюючи або на себе як ліричного героя, або на своє життя. Спади і настрої, напруження і розв'язки, фізіологічно впливають на слухача, актуалізуються в індивідуально-особистісній переживанні.

Процес складної чуттєво-мисленнєвої переробки автором музичного матеріалу завершується фіксацією конкретних художніх образів у знаково-символічну систему. Композитор за допомогою символіко-значеннєвих фіксацій виражає суб'єктивні враження і оцінки, притаманні його музично-естетичному світогляду. Композитор інтерпретує дійсність в чуттєво-образній формі відповідно індивідуальних параметрів світогляду та світоставлення, його індивідуальність відбивається в особливостях творчого стилю, засобах і методах праці з обраним матеріалом, який використовується, жанровій специфіці твору мистецтва, над яким композитор і його унікального, предметно-процесуального наповнення.

Найочевидніше індивідуальність композитора постає у способі мистецької реалізації ідей і замислів. Способом об'єктивації особистісних смислів буття у формі чуттєво-сприйманих образів є творча уява. За допомогою уяви композитор втілює у продуктах творчості свої думки, своє бачення світу, життєвий досвід. Самовираження у музичній творчості не є самоціллю, це необхідний компонент потреби спілкування. Композитор прагне утвердити себе поза своїм «я», виявити свою «самість» для інших, закріпити її у художній свідомості. «Виразити, об'єктивувати свій внутрішній світ – свої відчуття, суб'єктивні настрої, почуття і уявлення та інше – це означає зробити їх надбанням інших людей і через це фактом людських стосунків» [7, с. 51].

Створюваний уявою художній образ стає своєрідним «каналом передавання художньої інформації», способом відкриття, вираження і комунікації особистісних смислів буття. У музичних творах особистісні смисли буття, що переживаються митцем, є предметом безпо-

середнього переживання всіх учасників музичної комунікації, завдяки чому автор музичного твору «візуалізує» себе в часі, проживаючи безліч просторово-часових сутностей. Втілюючи в художніх образах свої думки й почуття, композитор умовно спілкується з іншими людьми, це невловимий діалог-сподівання, відвертий, в якому авторська позиція сповненена того, щоб «концентрувати духовні переживання людей свого часу, чутливо реагувати на життєву значимість фактів буття, бачити довколишній світ очима «всіх інших людей», інтегрально, безпосередньо» [9, с. 242].

На таке здатна передусім талановита творча особистість з розвиненою творчою уявою, що регулюється «універсальними формами, в яких втілений досвід роботи творчої уяви всіх попередніх поколінь, історичний досвід музичного мистецтва в цілому» [9, с. 242].

Композитор перебуває в постійному пошуку нових форм і способів втілення своєї «самості». Від того, наскільки конструктивним є характер ставлення творчої особистості композитора до світу, залежить продуктивний характер уяви. Ставлення до світу формує конструктивні й репродуктивні установки суб'єкта творчості, які організують у певному напрямі його творчий процес.

І. В. Живоглядова у статті «Уява як засіб творення музичної почуттєвості», аналізуючи процес художньої творчості, підсумовує, що створюючи музичний твір, композитор втілює у ньому певний духовний зміст – персоналізовану сукупність ідей, ціннісних відношень. Від того, наскільки конструктивним є характер ставлення творчої особистості до світу, залежить продуктивний характер уяви [8, с. 4]. Ставлення до світу лежить в основі формування конструктивних й репродуктивних установок суб'єкта творчості, організації творчого процесу.

Мистецтво у кращих своїх творіннях постає як живе, рухливе усвідомлення дійсності, що розвивається проходить через серце людини і веде до усвідомлення самого себе як родової істоти. Тому людина в мистецтві постає відображенням не лише в якості предмета мистецтва, але і в якості його творця – з позицією, громадянською і мистецькою, з ідеалами, смаками і пристрастями, з особливостями емоційно-мислительних процесів і своєрідністю досвіду.

Питома вага творчої індивідуальності в художньому оприявленні визначається не просто її своєрідністю, винятковістю, взятими в іманентній сутності, а всебічністю її життєвих і художніх зв'язків. Саме цим визначається оригінальне сприйняття і відтворення у неповторно єдиній системі художніх образів глибинних пластів дійсності, провідних тенденцій часу. Самобутній характер творчої індивідуальності композитора виражається у виборі мистецької тематики, організації матеріалу, жанрових і стильових прийомів, емоційній схильності. Суттєву роль відіграє також оригінальний лад думок і почуттів митця, його мистецька концепція.

Чим яскравішою є індивідуальність митця, тим неповторнішим є творчий почерк майстра, своєріднішим його стиль і колорит. Серед досліджень феномену композиторської творчості доречно виокремити роботу А. І. Мухи «Процесс композиторского творчества» (Київ, 1979). Автор цієї роботи не лише наполягає на необхідності вивчення феномену композиторської творчості у єдності зв'язків всієї системи особистості, відзначаючи важливість психофізіологічних і психологічних параметрів людини, але й розробляє систему категорій і понять для комплексного вивчення проблеми особистості-творця. Дослідник стверджує, що внутрішній світ митця, який є своєрідним відображенням впливів об'єктивного світу, у той же час характеризує особистість митця в цілісності, у проявах його самостійної творчої сили, у його ролі суб'єкта [21, с. 108]. Автор виділяє риси, притаманні справжньому митцеві – психологізм, ідеологізм, майстерність, новаторство. Цю сукупність рис він називає особистістю, якій притаманні і органічно розвинуті морально-етичні якості, людяність, принциповість.

Розкриттю втілення творчих рис особистості в мистецтві присвячено роботу «Проблема автора» М. М. Бахтіна: вчений наголошує, що автор повинен бути зрозумілим перш за все із події твору, як його учасник [3, с. 155].

Л. Т. Левчук наголошує на об'єктивно-суб'єктивному характері мистецтва («У творчій лабораторії митця», К., 1978). Зокрема, зазначається, що пізнаючи об'єктивну дійсність, митець відбирає ті її сторони і прояви, які найсильніше розкривають його власний внутрішній світ, світогляд, смаки, мистецьку позицію [15, с. 127].

Музичне мистецтво відкриває широкий простір для самореалізації людської індивідуальності як вільного суб'єкта. Його предметом є світ людини, і сама людина. Естетична специфіка художнього відображення обумовлена тим, що вихідним пунктом і кінцевою метою мистецтва є людина у всьому багатстві своїх зв'язків із дійсністю. Знання про саму дійсність органічно входить у зміст музичного твору лише в тій мірі, в якій воно відтворює цю дійсність як конкретну історичну сферу людської діяльності, як «типові обставини» для «типових характерів». Розкриваючи взаємозв'язок особистості з умовами її існування, музика неминуче охоплює і відображує не лише явища суспільного життя, але і закономірний, суттєвий зв'язок цих явищ. Думка композитора, активно взаємодіючи зі світом, прагне до його пізнання, виступає як могутня творча сила, що освоює і перетворює світ; людина в музичному мистецтві (і як його автор, і як адресат) відкриває для себе світ і відкриває в собі людину, і творить себе як людину в цьому світі.

Цю проблематику продовжує В. І. Самохвалова у праці «Человек в искусстве» (1987), стверджуючи, що мистецтво – це певним чином сплав об'єктивного і суб'єктивного, двобічний процес, коли не тільки об'єкт відображується суб'єктом, але і суб'єкт, який відображує об'єкт, накладає на його відображення відбиток своєї індивідуальності [24, с. 32].

Н. І. Колесник розвиває тему особистості в мистецтві, акцентуючи увагу на дослідженні індивідуального стилю («Личностные факторы становления эстетического отношения», 1986). Автор доходить висновку, що особистісні фактори у мистецтві не вичерпуються його змістом. Вони безпосередньо відображуються і на його формі [11, с. 20]. І це обумовлено не лише тим, що зміст і форма діалектично взаємопов'язані, але і тим, що форма у мистецтві несе на собі риси індивідуального стилю митця. Цей стиль залежить, з одного боку, від світовідношення митця, а з другого – від внутрішньої орієнтації на глядача, слухача, оскільки твір мистецтва адресується певному типу особистості.

А. П. Могильний у монографії «Культура і особистість» акцентує увагу на тому, що індивідуальна форма узагальнення життєвих явищ не замикає творця у власному внутріш-

ньому світі, а навпаки, вона підносить його над буденністю і дає змогу піднятися над нею іншим [18, с. 136]. Творча особистість здатна піднятися над буденними обставинами буття до справжніх вершин майстерності, створити шедеври великої сили і значущості, що залишаються неперевершеним взірцем для всіх наступних поколінь.

У своїй творчості композитор опредметнює свою унікальність, внутрішню сутнісну неповторність, а в результаті творчості знаходить радість від усвідомлення того, що його особистість постає як предметна, чуттєво споглядальна безсумнівна сила. В процесі музичної творчості особистість виступає «суб'єктом естетичного відношення і водночас – художнім суб'єктом, що сприймає і конструює предметність свого життєвого світу як художню реальність свідомо і цілеспрямовано втілюючи своє світопереживання у творах мистецтва засобами професійної майстерності» [1, с. 245]. Композитор пізнає життя, виражає своє ставлення до світу, об'єктивуючи складний духовний зміст у сконструйованих за законами певного виду мистецтва образних моделях і надаючи цим конструкціям характеру художньої мови. У мистецьких творах відбивається досвід самовизначення і самовідчуття творчої особистості, досвід безпосередньо-предметної реалізації (за допомогою художніх форм) цього самовизначення. Володіючи тонкою сприйнятливістю і усвідомленням свого індивідуального бачення світу, композитор керується потребою виразити себе, закріпити своє сприйняття світу в найбільш дієвій, художньо досконалій формі, і саме музичне мистецтво стає самореалізацією творчої особистості.

Ця тема знайшла втілення і в інших дослідженнях: М. Арановський «Сознательное и бессознательное в творческом процессе композитора» (1978), «Художественная деятельность: проблема субъекта и объективной детерминации» (1980), К. Шудря «Естетичний ідеал митця» (1967).

У музичній творчості не тільки відбивається індивідуальність та унікальність композитора. Вона тісно пов'язана і з індивідуальністю та унікальністю слухача, для якого створюються музичні твори, що у творенні культурного простору є дуже важливим. Цей бік проблеми досліджували Л. М. Столович («Жизнь – творчество – человек: Функции художест-

венной деятельности», Москва, 1985), О. М. Рубан («Естетична діяльність: вияв унікальності особистості», Київ, 1997) та інші.

Так О. М. Рубан пише, що музика відкриває людину лише у творчому акті сприйняття, через активну працю уяви і фантазії, і тому людина у цьому акті сприйняття практично оволодіває реальним станом творчості. Це і дозволяє їй накопичувати у собі потенціал творчості, який може потім реалізуватися в інших сферах діяльності людини. Реципієнт (слухач) сприймає головні ідеї твору, керуючись єдиною структурою естетичних відношень, також і особистим досвідом, що і визначає багатоманітність форм розуміння музики. Мета творчості композитора полягає у тому, щоб реалізувати своє ставлення до світу. Реципієнт же за допомогою аналогічного творчого методу на основі даного образного матеріалу входить у світ уявлень митця і через нього, через власний світ ідей і почуттів відчуває спорідненість і в той же час неповторність свого мікрокосму та мікрокосму композитора, піднімаючись у їх розумінні до загальних, глобальних визначень свого власного та загальнолюдського буття [23, с. 37]. Чим більш цілісним і повним є вияв самотності естетичного відношення композитора до буття, яке він відтворює, тим вищою є цінність музичного твору.

Пізнаючи музичний твір, слухач через нього пізнає і саму дійсність, моделлю якої він є. Музичний твір має пізнавальне значення історичного документу. Навіть найпосередніші форми свідомості, виражені у ньому, можуть мати пізнавальне значення.

В умовах гостро відчутної потреби у самопізнанні і за наявності могутнього пласта уявлень про великі можливості музики як засобу самовираження закономірно формується інтерес до області музичного як джерела інформації про внутрішній світ людини. Б. Асаф'єв писав, що «на високих стадіях свого розвитку музика, як смисл, стає адекватним всім іншим проявам людської свідомості, відображенням і реалізацією оточуючої дійсності, що пізнається і перетворюється людиною» [2, с. 29]. Оскільки все, що не піддається вираженню в інтелектуально-дискурсивній формі, всі ті найдрібніші спонукання, прагнення, хвилювання душі, які розум не в змозі помістити у свої абстракції, все ж знаходить в музиці «вільну сферу свого вираження» [2, с. 214], то

вивчення музики, її особливостей і закономірностей, ніби відкривають для мислення доступ до того, що в музиці себе об'єктивує. Так музика стає ключем до таємничих глибин суб'єктивного світу. Область музичних законів і категорій стає посередником між думкою і світом душі, важливою ланкою процесу осягнення і репрезентації людиною свого душевного і духовного буття.

Найприкметнішим є те, що оточуючий світ стає невіддільним від оповідача, від його реакції, його міркувань, від живого, палкого, глибокого індивідуалізованого відчуття повноти життя. Індивідуальне розширює й організовує картину дійсності. Так, наприклад, «гра», ігрова поліфонія – це «суто ренесансна манера висловлювання тільки-но народженого світського інструменталізму: звуки радують, майстерність спричинює змагання й замилювання, пута культу знято, інструменталізм прагне відобразити дійсність в усьому розмаїтті її ритмів та поєднань звуків. Водночас із закріпленням нових норм та навичок ремесла зростає індивідуальна виразність майстра-виконавця» [2, с. 254].

Процес музичної творчості – це специфічний спосіб самореалізації людського індивіда, опредметнення індивідуальності композитора, його своєрідності. За допомогою суб'єктивних образів (але не суб'єктивістського свавілля) митець усвідомлює своє «я» всередині світу, що пізнається. Він виявляє себе у суспільній предметно-практичній діяльності, об'єктивуючи, переводячи у зовнішню площину свої переживання смислу людського буття, втілюючи у художніх творах індивідуальне бачення об'єктів реальності. Завдяки цьому особистість автора «виступає як предметна, чуттєво сприймана і непідвладна жодним сумнівам сила» [16, с. 36]. Правомірно вважати музичну творчість специфічним способом самореалізації обдарованої особистості через опредметнення змісту індивідуальних інтенцій композитора, його неповторності та своєрідності; самовираження митця є самоцінним і самодостатнім.

Висновки

Контекстуальність постаті особистості-митця в культурі постмодерну, музичній культурі означена процесами творення суб'єктивованого світу людини, серед художніх засад оприявлення якого – можливості

інтенціонального світу, оригінальність мистецького мислення, спрямованість на конкретизацією та поглибленням образно-сислової сфери. Контекстуальність творення виступає формотворчим принципом персоніфікації мистецького світобачення та світовідношення й сутнісної самодіяльності людини. Персоніфікація мистецьких смислів в рамках суб'єктивної реальності є пов'язаною з процесами об'єктивації художньо-естетичних смислів, які набувають у культурних продуктах інтерсуб'єктивного значення. Визначаючи внутрішній зміст культури контекстуально, творча особистість здатна осягнути глибинну, концентровану сутність культурної епохи, або культурну форму. Людина-творець, що усвідомлює або відчуває внутрішній імпульс культури, контекстуально мислить, створюючи нові сюжети, образи, які переростають межі суб'єктивного змісту автора, об'єктивуючись у смислах інтерпретуючих концепцій.

Особистісні фактори в музичному мистецтві не вичерпуються його змістом. Вони безпосередньо відображуються і на його формі. Форма представляється своєрідною організацією нового символіко-семантичного порядку, який виражає творчу волю митця. Це обумовлюється як тим, що зміст і форма діалектично взаємопов'язані, так і тим, що форма в мистецтві несе на собі риси індивідуального мистецького мислення композитора.

У музичній творчості, мистецьких творах відбивається досвід самовизначення і самовідчуття творчої особистості, досвід безпосередньо-предметної реалізації (за допомогою художніх форм) цього самовизначення. Володіючи тонкою сприйнятливістю і усвідомленням свого індивідуального бачення світу, композитор керується потребою виразити себе, закріпити своє сприйняття світу в найбільш дієвій, художньо досконалій формі.

Самобутній характер творчої індивідуальності композитора виражається як змістовно і формотворчо, так і у виборі мистецької тематики, організації матеріалу, жанрових і стильових прийомів, емоційній схильності. Суттєву роль відіграє також оригінальний лад думок і почуттів митця, його мистецька концепція.

Музична творчість епохи постмодерну є відкритою для процесів композиторської ідентифікації й виявлення унікальності творця. Му-

зична творчість як образно-метафоричне втілення суб'єктивованого світу людини-творця, є для автора самоцінною й саморефе-

рентною, де відчутним є розвиток особистісного начала, динаміка системотворчих якостей особи, її діяльнісна самоактуалізація.

Список інформаційних джерел

1. Азархин А. В. Мировоззрение и эстетическое развитие личности. Київ : Наукова думка, 1990. 191 с.
2. Асафьев Б. В. Музыкальная форма как процесс. Ленинград : Музгиз, 1963. 376 с.
3. Бахтин М. М. Проблема автора. *Вопросы философии*. 1977. № 7. С. 148–160.
4. Бергсон А. Творческая эволюция. Москва : Канон-пресс, 1998. 383 с.
5. Бодріяр Ж. Симулякри і симуляція. Київ : Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2004. 230 с.
6. Выготский Л. С. Психология развития человека. Москва : Смысл ; Эксмо, 2005. 1136 с.
7. Джидарьян И. А. Эстетическая потребность. Москва : Наука, 1976. 192 с.
8. Живоглядова І. В. Уява як засіб творення музичної почуттєвості. *Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2011. № 4. С. 3–6.
9. Ильенков Э. В. Искусство и коммунистический идеал. Москва : Искусство, 1984. 351 с.
10. Каган М. С. Музыка в мире искусств. Санкт-Петербург : Ut, 1996. 232 с.
11. Колесник Н. И. Личностные факторы становления эстетического отношения : автореф. дис. ... д-ра. философ. наук / АН УССР, Ин-т философии. Киев, 1986. 34 с.
12. Копылов Г. Г. От культур – к инженерным мирам. *От массовой культуры к культуре индивидуальных миров: новая парадигма цивилизации* / ред. Е. В. Дуков, Н. И. Кузнецова. Москва : ИНИОН, 1998. С. 23-37.
13. Кребер А. Стиль и цивилизации. *Антология исследований культуры* / сост. Л. А. Мостовая. Санкт-Петербург : Унив. книга, 1997. Т. 1 : Интерпретации культуры. С. 220-230.
14. Культура и развитие человека (очерк философско-методологических проблем) / ред. В. П. Иванов. Киев : Наукова думка, 1989. 320 с.
15. Левчук Л. У творчій лабораторії митця. Київ : Мистецтво, 1978. 133 с.
16. Маркс К. Конспект книги Дж. Милля «Основы политической экономии». *Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения*. Изд. 2. Москва : Политиздат, 1974. Т. 42. С. 5–40.
17. Медушевский В. О предмете и смысле истории музыки. *Музично-історичні концепції у минулому і сучасності* / ред.-упор. О. Зінькевич, В. Сивохіп. Львів : Сполом, 1997. С. 5–16.
18. Могильний А. Культура і особистість. Київ : Вища школа, 2002. 303 с.
19. Морщакова О. С. Єдність культури і особистості: феномен творчості. *Психологія і суспільство*. 2006. № 3. С. 70–80.
20. Музичний твір як творчий процес / ред. О. С. Тимошенко. Київ : НМАУ ім. П. І. Чайковського, 2002. Вип. 21. 280 с.
21. Муха А. И. Процесс композиторского творчества. Киев : Музична Україна, 1979. 271 с.
22. Наследственность таланта: законы и последствия / Ф. Гальтон. Москва : Мысль, 1996. 272 с.
23. Рубан О. М. Естетична діяльність: вияв унікальності особистості : дис. ... канд. філософ. наук / Укр. держ. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 1997. 178 с.
24. Самохвалова В. И. Человек в искусстве. Москва : Знание, 1987. 64 с.
25. Художественная деятельность: проблема субъекта и объективной детерминации / ред. В. И. Мазепа. Киев : Наукова думка, 1980. 295 с.
26. Чекан Ю. До питання визначення предмету історії музики. *Музично-історичні концепції у минулому і сучасності* / ред.-упор. О. Зінькевич, В. Сивохіп. Львів : Сполом, 1997. С. 17–23.

© Н. О. Морщакова

Стаття отримана 04.10.2016, прийнята 14.10.2016, оприлюднена online 17.10.2016

Musical Creativity and the Subjective World of the Artist: the Context of Culture Creation

Morshchakova Nataliia

*Tchaikovsky National Music Academy of Ukraine,
Department of Ukrainian History of Music and Musical Folklore, graduate student, Ukraine*

Abstract. The problem of creating music in the light of postmodern artistic imitation of ideas is characterised by the compositional focus of attention to the expression of subjective meanings and ideas that actualizes the possibility of an intentional world of the artist, originality of creative thinking, the ability to specify and deepen semantic sphere-shaped piece. The personification of artistic meanings within subjective reality is related to the processes of objectification of artistic and aesthetic paradigms prevailing within the culture; defining the inner meaning of culture contextually, a creative person is able to understand the deep, concentrated essence of the cultural epoch or cultural form. A creator-man, who feels or is conscious of an internal impulse of culture, thinks contextually, creating new stories, images that outgrow the limits of the author's subjective content, finding expression in interpreting the meanings of concepts.

Keywords: musical creativity; context creation; cultural form; subjectivity; postmodern.

UDC 78.01

LCC Subject Category: M2147-2188

DOI: <http://dx.doi.org/10.22178/pos.15-2>

References

1. Azarhin, A. V. (1990). *Mirovozzrenie i jesteticheskoe razvitie lichnosti* [World and esthetic development of the person]. Kiev, USSR: Naukova dumka (in Russian).
2. Asaf'ev, B. V. (1963). *Muzykal'naja forma kak process* [Musical form as a process]. Leningrad, USSR: Muzgiz (in Russian).
3. Bahtin, M. M. (1977). Problema avtora [The problem of the author]. *Voprosy filosofii*, 1977, 7, 148–160 (in Russian).
4. Bergson, A. (1998). *Tvorcheskaja jevoljucija* [Creative evolution]. Moscow, Russia: Kanon-press (in Russian).
5. Bodrijar, Zh. (2004). *Simuljakri i simuljacija* [Simulacra and Simulation]. Kyiv: Vidavnictvo Solomii Pavlichko "Osnovi" (in Ukrainian).
6. Vygotskij, L. S. (2005). *Psihologija razvitija cheloveka* [Human Development Psychology]. Moscow, Russia: Smysl; Jeksno (in Russian).
7. Dzhidar'jan, I. A. (1976). *Jesteticheskaja potrebnost'* [Esthetic need]. Moscow, USSR: Nauka (in Russian).
8. Zhyvohliadova, I. V. (2011). Uiava yak zasib tvorennia muzychnoi pochuttievosti [Imagination as a means of creating musical sensibility]. *Visnyk Derzhavnoi akademii kerivnykh kadrov kultury i mystetstv*, 4, 3–6 (in Ukrainian).
9. Il'enkov, Je. V. (1984). *Iskusstvo i kommunisticheskij ideal* [Art and the communist ideal]. Moscow, USSR: Iskusstvo (in Russian).
10. Kagan, M. S. (1996). *Muzyka v mire iskusstv* [Music in the World of Art]. Saint-Petersburg, Russia: Ut (in Russian).
11. Kolesnik, N. I. (1986). *Lichnostnye faktory stanovlenija jesteticheskogo otnoshenija* [Personal factors of the formation of the aesthetic relation] (Doctoral thesis). Kiev, USSR: AN USSR, In-t filosofii (in Russian).
12. Kopylov, G. G. (1998). Ot kul'tur – k inzhenernym miram [From culture – to the engineering worlds]. In E. V. Dukov, & N. I. Kuznecova (Eds.), *Ot massovoj kul'tury k kul'ture individual'nyh mirov: novaja paradigma civilizacii* (pp. 23-37). Moscow, Russia: INION (in Russian).
13. Kreber, A. (1997). Stil' i civilizacii [Style and civilization]. In L. A. Mostovaja (Ed.), *Antologija issledovanij kul'tury* (Vol. 1, pp. 220-230). Saint-Petersburg, Russia: Univ. kniga (in Russian).

14. Ivanov, V. P. (Ed.). (1989). *Kul'tura i razvitie cheloveka (o cherk filosofsko-metodologicheskikh problem)* [Culture and human development (outline the philosophical and methodological problems)]. Kiev, USSR: Naukova dumka (in Russian).
15. Levchuk, L. (1978). *U tvorchii laboratorii myttsia* [In the artist's creative lab]. Kyiv, USSR: Mystetstvo (in Ukrainian).
16. Marks, K. (1974). Konspekt knigi Dzh. Millja "Osnovy politicheskoy jekonomii" [Synopsis of the book John. Mill's "Principles of Political Economy"]. In Marks, K. & Jen-gel's, F., *Sochinenija* (2nd ed., Vol. 42, pp. 5–40). Moscow, USSR: Politizdat (in Russian).
17. Medushevskij, V. (1997). O predmete i smysle istorii muzyki [On the subject and sense of music history]. In O. Zin'kevich, & V. Sivohip (Eds.), *Muzichno-istorichni koncepcii u minulomu i suchasnosti* (pp. 5–16). L'viv : Spolom (in Ukrainian).
18. Mohylnyi, A. (2002). *Kultura i osobystist* [Culture and identity]. Kyiv, Ukraine: Vyshcha shkola (in Ukrainian).
19. Morshchakova, O. S. (2006). Yednist kultury i osobystosti: fenomen tvorchosti [The unity of culture and identity: the phenomenon of creativity]. *Psykhohiia i suspilstvo*, 3, 70–80 (in Ukrainian).
20. Tymoshenko, O. S. (Ed.). (2002). *Muzychnyi tvir yak tvorchyi protses* [Music as a creative process] (Vol. 21). Kyiv, Ukraine: NMAU im. P. I. Chaikovskoho (in Ukrainian).
21. Muha, A. I. (1979). *Process kompozitorskogo tvorchestva* [The process of composing art]. Kiev, USSA: Muzichna Ukraïna (in Russian).
22. Galton, F. (1996). *Nasledstvennost' talanta: zakony i posledstvija* [Hereditary genius: an inquiry into its laws and consequences]. Moscow, Russia: Mysl' (in Russian).
23. Ruban, O. M. (1997). *Estetichna dijalnist': vijav unikal'nosti osobystosti* [Esthetic activity: expression of unique personality] (Doctoral thesis). Kyiv, Ukraine: Ukr. derzh. ped. un-t im. M. P. Drahomanova (in Ukrainian).
24. Samohvalova, V. I. (1987). *Chelovek v iskusstve* [The man in the art]. Moscow, USSR: Znanie (in Russian).
25. Mazepa, V. I. (Ed.). (1980). *Hudozhestvennaja dejatel'nost': problema sub'ekta i ob'ektivnoj determinacii* [Artistic Activity: the problem of the subject and objective determination]. Kiev, USSR: Naukova dumka (in Russian).
26. Chekan, Iu. (1997). Do pytannia vyznachennia predmetu istorii muzyky [On the issue of definition of music history]. In O. Zinkevych, & V. Syvokhip (Eds.), *Muzychno-istorychni kontseptsii u mynulomu i suchasnosti* (pp. 17–23). Lviv: Spolom (in Ukrainian).

© N. Morshchakova

Received 2016-10-04, Accepted 2016-10-14, Published online 2016-10-17